

Patronqmoba: Orta Çağ Gürcü Krallığı'nda Feodaliteye Genel Bir Bakış

Ayşe Beyza Ercan*

Özet

Gürcü tarihi hakkındaki çalışmalar tarihsel bağlar dolayısıyla Avrasya Türk dünyası tarihinin aydınlatılması konusunda önem arz etmektedir. Ancak, Gürcü dilinin zorluğu Türkiye literatüründe yapılacak çalışmaları sınırlandırmaktadır. Özellikle Gürcistan Orta Çağı'nı çalışan bir araştırmacının karşılaştığı sorunlardan en önemlisi bazı kavramlar hakkındaki bilgilerin kısıtlı olmasından ileri gelmektedir. Gürcü Krallığı, Orta Çağ döneminde feodal bir yapı arz etmiş, hatta feodal monarşi ile yönetilmiştir. 10. yüzyıldan 14. yüzyıla kadar Toreli (Gamrekeli) ailesi, 11. yüzyılda Bagvaşi ailesi, 12. yüzyılda Orbeliani ailesi ve ardından Mhargrdzeli ailesi ve 13. yüzyılda Cakeli ailesi Orta Çağ Gürcistan'ının kendisinden en çok bahsettiren soylu ailelerinden bazıları olmuşlardır. Bu ailelerden Mhargrdzeli hariç diğer ailelerin hepsinin krallık için mücadele ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda bu çalışma ile önce Orta Çağ Gürcistan Krallığı'ndaki feodal yapı açıklanmaya çalışılacak ve 9-13. yüzyıllar arasındaki Gürcü feodal düzeni hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Feodalizm, Gürcü Krallığı, Mhargrdzeli, Cakeli.

Patronqmoba: An Overview of Feudalism in the Medieval Georgian Kingdom

Abstract

Studies on Georgian history are important in illuminating the history of the Eurasian Turkic world due to the historical ties between Georgia and the Turkic peoples. However, the difficulty of the Georgian language diminishes the articulation of the studies to be carried out in Turkish literature on the topic. In particular, the most visible of the problems faced by a researcher studying the Middle Ages of Georgia is the scarcity of

---

* Ayşe Beyza Ercan, Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi, Ardahan İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. E- mail: aysebeyzaercan@ardahan.edu.tr

(Received/Gönderim: 05.03.2022; Accepted/Kabul: 26.04.2022)

knowledge regarding certain concepts of Georgian history. The Georgian Kingdom was a feudal organisation during the Middle Ages and was even ruled by a feudal monarchy. From the 10th to the 14th century; the Toreli (Gamrekeli) family, the Bagvashi family in the 11th century, the Orbelian family in the 12th century, and then the Mkhargrdzeli family along with the Jaqeli family in the 13th century were some of the most notable princely families of medieval Georgia. It is reasonable to conclude that all but the Mkhargrdzeli of these families struggled to take control of the Kingdom of Georgia. In this context, the feudal structure in the medieval Kingdom of Georgia will be elucidated first and then the Georgian feudal order between the 9th and 13th centuries will be examined.

Keywords: Feudalism, Georgian Kingdom, Mkhargrdzeli, Jaqeli.

GİRİŞ

Feodalizm Batı Roma'nın yıkılışı ile başlayan, Orta Çağ boyunca devam eden, Avrupa'da monarşik yapıların ortaya çıkmasıyla birlikte etkisini yitirmeye başlayan bir sistemdir (Aydoğdu, 3). Orta Çağ'da bilinmeyen ve kullanılmayan "feodalizm" terimi 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren kullanılmaya başlanmış olmakla birlikte kavram olarak Orta Çağ'a atfedilmektedir. Feodalizm, tarihi ve hukuki açıdan erken Orta Çağ'da ortaya çıkmış olan bir idarî ve sosyal kurumu ifade için kullanılmaktadır (Albertoni, 211-212).

Feodalite terim olarak ilk defa Fransız Henri de Boulainvilliers (1658-1722) tarafından ortaya atılmıştır. Eski Fransız rejimine karşı olumsuz tavırlarını göstermek amacıyla Boulainvilliers ve Montesquieu bu terimi kullanmışlardır. Feodalite kavramı bu iki düşünürün etkisiyle yayılmış, 18. yüzyıl yazarları için diğer bütün yönlerinden önce bir yönetim biçimi olarak algılanmıştır. Kısacası feodalizm toprak mülkiyeti üzerine dayalı ekonomik rejim ve toplum yapısıdır (Ülgen, Orta Çağ Avrupasında..., 4). Feodalizm, feodalite veya feodal sistem dediğimiz bu terim, Latince "hizmet karşılığı verilmiş mülk" anlamına gelen *feudum* veya *feodum* kelimesinden türemiştir. Feodal güç ise merkeze bağımlı olan toprak sahiplerini ifade etmektedir (Aydoğdu, 3).

Feodalizm, Avrupa Orta Çağ tarihi için kamusal otoritenin çöküşünü temsil etmektedir. Batı Avrupa'da 9. yüzyıl boyunca feodal sistemin ortaya çıkış sebebini aslında toplumun tamamının kırsal medeniyete geri dönüşünün siyasal plandaki yansıması olarak görebilmek mümkündür (Pirenne, 16). Feodalizm, 10.

yüzyıla gelindiğinde belirli bir şekil almış ve sonraki üç yüzyılda gücünün zirvesine ulaşmıştır. Bahsi geçen bu düzen yaklaşık 400 yıl boyunca emeğin faaliyetlerine bir tür çerçeve sağlamıştır (Boissonnade, 119). 11-14. yüzyıllar arasında Avrupa'da ekili alanların genişlemesi köylünün görelî olarak zenginleşmesine neden olmuştur. Köylülerden alınan vergiler ve kiralarla iyi eğitilmiş ve güçlü ordular kurulabilmiştir. Bunun en belirgin örneği de zırhlı süvariler olan şövalyelerdir. Avrupa'da şövalyeliğin ortaya çıkışıyla birlikte feodalizm oldukça saygın bir hâl almış ve onun temel dayanağı olmuştur. Merkezî otoritenin zayıf olduğu, teşkilatlanmış bir devlet yapısının olmadığı bölgelerde hükmetme vazifesini feodal güçler üstlenmiştir. Belli bir toprak parçası üzerine hâkim olan güçlü kişiler daha az toprağa sahip olanların koruyuculuğunu üstlenmişlerdir. Bu şekilde feodal bey, vasal ve toprağa tabi olan serflerle birlikte feodalizm oluşmuştur. Anlaşılabacağı üzere feodalizm, bey ile vasal arasında karşılıklı hak ve görev ilişkisine dayanmaktadır. Feodal beyler onlara bağımlı ve bağılı olan vasallarını birçok açıdan korumalı, adaleti sağlamalı, toprağın işlenmesi ve ürünün toplanmasını sağlamalı, bunlara ek olarak çıkan toprak anlaşmazlıklarını çözmelidir. Buna karşılık olarak vasal da onlara hizmet etmeli, vergisini vermeli ve diğer yükümlülüklerini yerine getirmelidir (Sander, 73; Ülgen, Orta Çağ Avrupasında..., 7). Avrupa feodalizmi doğal yapısına tam anlamıyla 9. ve 10. yüzyıllarda ulaşmıştır (Ülgen, Orta Çağ Avrupasında..., 5).

Voltaire, feodalizm "... dünyanın dörtte üçünde, farklı yönetimler altında var olmuş, çok eski bir biçimdir" derken bu sözünü aslında bizim çalışmamızın da argümanını oluşturmuştur. Zira Avrupa feodalizmi dışında Mısır, Aka, Çin ve Japon feodaliteleri gibi feodal yapıların varlığı buna örnektir (Ülgen, Orta Çağ... Kölelik..., 102). Bu çalışmada da literatürde kendisine özel bir alan bulamamış Gürcü feodal devlet yapısı genel hatlarıyla incelenecektir.

Feodalizm denildiğinde ilk olarak akla Orta Çağ Avrupası gelse de Doğu toplumlarının da feodal düzenleri vardır. Avrupa ve Doğu feodalizminin de birbirinden ayrılan ve ortak olan özellikleri mevcuttur (Şahin, 1). Bu minvalde, Gürcü feodalizmi ile Batı Avrupa feodal düzeninin birbirine benzer özelliklerinin olduğunu söylemek

gerekir. Zira Gürcü feodal sistemi de Batı Avrupa feodal düzeni gibi devlet ve sosyal yapının bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür (Cavakhishvili, 70).

Orta Çağ Gürcistan Feodalizmi

Orta Çağ Gürcü feodalizmi, yukarıda anlatıldığı üzere Avrupa feodalizmi ile bazı ortak özellikleri bulunan, ancak *sui generis* özellikler ihtiva eden Ermeni feodalizmi ile daha benzer bir devlet yapısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kafkasya çalışmalarıyla tanınan Forsyth, Gürcistan'ı tanıtırken feodal yapısını da içine katacak şekilde tanımlama yapmaktadır.

“Ermenistan gibi erken bir dönemde Hristiyanlığı kabul eden Gürcüler İran'ın “katmanlı feodalizmi” ve Roma ile Bizans'ın “ayrıcıklı aristokrasileri”ne tabi bir oluşum olarak kendisi de 11. yüzyıla gelindiğinde Avrupa feodalizminin tipik birçok özelliğini gösteren hiyerarşik bir devletti.” (Forsyth 153)

Batı Avrupa'da feodalizmin ortaya çıktığı 8-9. yüzyıllarda Transkafkasya'da da “feodal” olarak tanımlanan bir toprak mülkiyeti ve siyasî örgütlenme sistemi ortaya çıkmıştır.¹ Batı Avrupa'da olduğu gibi feodalizm Gürcistan'da da patroni/batoni (lord) ve qma (vasal) arasındaki hiyerarşik ve kişisel ilişki ile karakterize edilmiş ve lordlar vasallardan daha üst bir sınıfta yer almışlardır (Tuite, 1). Gürcüce *patronqmobā* (პატრონობა) olarak tanımlanan feodalizm, *patron* – efendi/lord ile *qma* - köle kelimelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Feodalizm 10-13. yüzyıllarında Gürcistan devlet ve sosyal yapısı için önemli bir kavramdır. Kelime köken olarak Yunanca ve Asurcada kullanılmaktadır. Yakın ilişkileri sebebiyle Gürcülerin bu kavramı Bizans'tan aldığını düşünmemiz mümkündür. Ancak bu görüşe de şüpheyle yaklaşmakta fayda vardır. Zira Gürcistan'daki bu yapının karşılığı Bizans'ta tam anlamıyla bulunmamakla birlikte Bizans'ta

---

¹ Suny, feodalizm kavramının zaten kendi içerisinde oldukça karışık bir kavram olduğunu, ancak Gürcistan'ın Orta Çağ dönemini çalışan bilim insanlarının 8-18. yüzyıllar arası Gürcü Krallığı'nı karakterize eden sosyopolitik hiyerarşi ve bağımlılığı tanımlamak amacıyla Batı Avrupa'da kullanılan “feodalizm” kavramını tercih ettiklerini iddia etmektedir (Suny, 42).

var olan yapının karşılığında da “patron” kelimesi kullanılmamaktadır. Aslında patron kelimesi çeşitli anlamlarda kullanılan bir terimdir. İlk başlarda bu terim, “koruyucu, bakıcı” anlamlarında kullanılmıştır (Cavakhishvili, 48, 76).

Batı Avrupa’da vasal veya serf anlamında kullanılan kelimeler Gürcü Krallığı’nda *patroni* ve *qma* olarak isimlendirilmiş, bu nedenle de Gürcü dilinde feodalizm için kullanılan kelime *patronqmoba* olmuştur (Lang, 116-117). Kraliçe Tamara (1184-1203) dönemiyle birlikte Gürcistan feodal sistemi en ileri dönemini yaşamış, hatta Gürcü Krallığı’nda yaşanan tüm feodal terimler Batı feodalizmi ile birebir örtüşmüştür. Tamara dönemine gelindiğinde “patronqmoba” sona ermiş ve feodal yapı “batonqmoba” denilen yeni bir ilişki ağına dönüşmüştür (Jokhadze, 132).

Gürcü Kroniği’ne göre Gürcistan’da feodalizm kurumunun ortaya çıkışı aslında MÖ 4. yüzyılda Kartli’nin ilk kralı olan Kral Parnavaz² dönemine denk gelmektedir. Kral Parnavaz, kendi yönetimi altındaki krallıkta çeşitli düzenlemeler yapmış ve bu düzenlemeler sonucunda da Gürcü feodal sistemi içerisinde yer alan ve bir nevi valilik görevi anlamına gelen “eristav” atamaları gerçekleştirmiştir. Buna göre Gürcü Krallığı’na ait ilk yönetici atamaları da bu döneme denk gelmektedir. Parnavaz bir *spaspat* (kumandan) ile sekiz eristav tayini yapmıştır. Bu eristavlar sırasıyla İmereti bölgesi yani Kutaisi’nin doğusuna, Kaheti’ye, Berduc’dan Tiflis’e, Samşvilde’ye, Tsunda’ya yani Cavaheti’ye, Ardahan ve Göle civarına, Ahıska bölgesinin batısına, Klarceti’ye ve İç Kartli bölgelerine atanmışlardır (Brosset, Gürcistan Tarihi..., 23-24; Ercan, Orta Çağ’da..., 174).

Gürcistan dışında tarihsel bağları olan ve bu dönemde siyaseten birlikte hareket edilen Abhazya’da da feodalizmin izlerini görmek mümkündür. Bugün Abhazya’da savunma amaçlı kullanılan mimari eserler, yani kale ve gözetleme kuleleri ile feodal ailelere ait mimari yapılar varlıklarını korumaktadırlar. Örneğin, Anakopia Kalesi ve Sohum’da bulunan Bagrati Kalesi bunlara birer

---

² Kral Parnavaz Gürcü tarih yazıcılığında genel olarak bir kahraman olarak ele alınmaktadır. Onun varlığı yalnızca Parnavaz’ın soyundan gelen Gürcü kralı olarak 5. yüzyıldan bir Ermeni vakanüvis tarafından doğrulanmaktadır. (Rayfield, 23; Ercan, Orta Çağ’da..., 173).

örnektir. Yine Abhazya'daki feodal aileler arasında en bilineni 11. yüzyılda adından söz ettiren Şarvaşidze ailesi (Gujejani, 14) olmakla birlikte, Marşania, Jvanisdzes ve Basilidze aileleri isimlerinden oldukça söz ettiren feodal ailelerden olmuştur. Bu aileler ağırlıklı olarak Lıhni, Bedia, Anuhva ve Merheul bölgelerinde hüküm sürmüşlerdir (Gamakharia ve Akhaladze, 65). Bu ismi geçen yerlerle birlikte Pitiunt, Nikopsiya, Mokva vb. yerler de Abhazya ekonomisi ve kültüründe önem arz eden yerleşim birimleri olmuşlardır. Feodal Abhazya'da 10. yüzyıldan itibaren yazışma ve ibadet dili olan Yunancanın yanı sıra Gürcücenin yaygınlaştığı görülmüştür (Abhazya Tarihi, 92-93). Zannımızca Abhaz-Gürcü Krallığı'nın III. Bagrat (960-1014) döneminde birleşmesinden sonra Gürcüce Abhazya'da da etkili olmuş, Kartvel bölgesindeki Gürcü feodal yapısı artık siyasî olarak birlikte hareket edilen Abhazya'nın da bir sistemi hâline gelmiştir.

Gürcü kraliyet sarayında, erken feodal zamanlardan beri varlığı kesin olan ve *darbazi*³ olarak adlandırılan bir temsil organı vardır. Kral bu temsil organıyla birlikte ülkeyi yüksek mevkili görevliler, saray mensupları ve valiler aracılığıyla yönetmiştir. Zamanla dönemin yasasına göre kral tarafından, kraliyetin mülkleri ve eristavların mülkleri olarak topraklar iki farklı kısma ayrılmıştır (Lordkipanidze, Georgia..., 160). Arazi mülkiyeti ilişkilerinin gelişmesiyle birlikte, Gürcistan'da yeni arazi mülkiyeti biçimleri ortaya çıkmıştır. Halk arazileri özel arazilerden ayrılmıştır. Gürcü feodalizmi Orta Çağ toplumuna özgü bir hiyerarşiye dayanmıştır. Gürcistan'daki feodal toplumun ana sınıfları; yönetici feodal bey, toprak sahipleri ve bağımlı köylüler olmuşlardır. Feodal mülkiyetin yanında, yalnızca köylülerin ve zanaatkârların mülkiyeti vardır.

---

³ Darbazi, Gürcü Krallığı'nda en yüksek devlet konseyidir. Tamara döneminde feodal beylerin çıkartmış oldukları iç karışıklıklardan ötürü darbazinin yetkileri genişletilmiştir (Lordkipanidze, Georgia..., 116, 138). V. Giorgi (1314-1346) döneminde ortaya çıkan *Garigeba Khelmts'ip'is Karisa* (Gürcistan Kraliyet Nizamnamesi) isimli hukuki belgede darbazinin yetkileri ayrıntılı şekilde verilmiştir (Mikaberidze, 307, 696). Darbazi bunun dışında kelime anlamı olarak, piramit şeklinde olan ve tepesinde pencere ve baca olarak kullanılan kubbeli evlere de verilen bir isimdir (Bilge, 491).

Bahsi geçen bu dönemde Gürcistan'a ait olan feodal düzen üç farklı aşamadan geçmiştir. 8. yüzyılda başlayıp 11. yüzyıla kadar devam eden birinci aşama, sınıflı bir toplumun yaratılmasıyla alakalı olmuştur. 9. yüzyılın başlarında, Gürcistan'da geleneksel toprak mülkiyeti biçimleri kurulmuştur (Suny, 42).

Ancak eyalet sınırları giderek genişledikçe ve ülkenin karşı karşıya olduğu sorunlar arttıkça, eski yönetim sistemi artık yeni gereksinimleri karşılayamaz hale gelmiştir. Bu durum neticesinde de devlet sistemini değiştirmek ve iyileştirmek zorunlu hale gelmiştir. Bu değişiklikler hem Gürcü kraliyet yönetiminin inisiyatifiyle hem de feodal soyluların ısrarı üzerine yapılmıştır (Lordkipanidze, Georgia..., 160-161). 10. yüzyılda Gürcü feodalizmi iki sınıftan oluşmuştur. Bunlardan ilki baskın feodal sınıf olan asiller diğeri ise sömürülen feodal sınıf olan köylülerdir. Bu sınıflar arasındaki mücadeleler yüzyılın en karakteristik özelliklerini taşımıştır. Köylüler feodal beylere bağımlı olmuşlar ve bu sınıf bahsi geçen dönemlerde feodal beyler tarafından büyük oranda sömürülmüştür. İş gücünün yanı sıra köylülerin nakit kira, vergi vb. gibi feodal beylere ödedikleri ağır maddi yükümlülükleri de bulunmuştur (Narkvevebi, 1). Gürcistan feodal ekonomisinin artan vergi yükümlülükleri ve vergi dinamikleri nedeniyle köylünün bir sömürüye maruz kaldığını ifade etmek de yanlış olmayacaktır (Chikobava, 176).

Gürcü feodal egemenliğinin ikinci dönemi ise 11. yüzyılda başlamaktadır. Özellikle 1008 tarihinde Abhaz Krallığı ile Gürcü Krallığı'nın birleşmesiyle⁴ birlikte birleşik Gürcü feodalizminin temeli 11. yüzyılın başlarında atılmıştır.⁵ Bu yüzyıl feodalizmin

---

⁴ Abhaz-Gürcü Birleşik Krallığı Kartlis Tskhovreba'ya göre, III. Bagrat'ın babası Gurgen'in 1008 tarihinde ölmesinin ardından kurulmuştur (Brosset, Gürcistan Tarihi..., 259- 260). 978 tarihi de birçok araştırmacıya göre Abhaz-Kartvel (Gürcü) Krallığı'nın kuruluşu olarak görülmektedir (Abhazya Tarihi, 75). Buna rağmen, zannımızca Anonim Gürcü Kroniği'nde ifade edilen 1008 tarihini kabul etmek daha doğru olacaktır. Bu konu için ayrıca bkz: (Ercan, XI. Yüzyıl Gürcistan..., 251-252).

⁵ Gürcistan'da monarşinin ve feodalizmin çok eski dönemlere dayandığını iddia eden Gürcü tarihçiler mevcuttur. Örneğin,

zirvesi olarak kabul edilmektedir. İlgili dönemde toprak ilişkilerinin esas olarak düzenlenmesi sonucunda birbirleriyle kan bağı olan soylu aileler özel mülkler edinmişlerdir. Bu ve buna benzer sebeplerden ötürü, 11. yüzyıl Gürcü feodalizminin klasik dönemi olarak kabul görmektedir (Suny, 42; Lordkipanidze, 15). Gürcü Krallığı'nda feodal ilişkilerin gelişmesi 11. ve 12. yüzyıllarda gerçekleşmiştir (Lordkipanidze, Georgia..., 160). Özellikle IV. David (1089- 1125) ile başlayan süreçte IV. David'in 12 Ağustos 1121 yılında Didgori galibiyetine kadar başkentlik yapan Kutaisi'nin 1122 yılı itibariyle başkent konumunu kaybetmesi feodal yapıyı da etkilemiştir. Zira yeni başkent Tiflis olmasıyla feodal yapının merkezi de doğrudan Tiflis'e kaymıştır. IV. David krallığa yeni bir düzen getirmiş ve böylece Gürcü Krallığı'nda bir nevi reform hareketleri başlamıştır. Yapmış olduğu düzenlemelerin biri de Gürcü feodal monarşisinin kurucusu olmasıdır (Silogava ve Shengelia, 11).

Osmanlı İmparatorluğu'nun tımar sisteminde olduğu gibi Gürcü feodalizminde de toprak sahiplerinin Gürcü Krallığı ordularına savaş zamanında asker temininde bulunduğu bilinmektedir. Örneğin, IV. David'in nüfusun oldukça azalması sonucunda Kıpçakların ülkeye getirilmesi ve ordunun güçlendirilmesi konusunda çeşitli çalışmalar yaptığı malumdur. IV. David'in ordusu sadece Kıpçak askerlerinden değil, düzenli askerlerden ibaret muhafızlar ile toprak sahiplerinden sağlanmış feodal askerlerden oluşmuştur (Forsyth, 155). Ancak belirtilmelidir ki, IV. David'in Kıpçak başbuğu Atrak'ın kızı ile evlenerek akrabalık tesis etmesi sonucunda Gürcistan'a getirilerek yerleştirilen 40.000 kişilik Kıpçak ordusu ve aileleri feodal beylerle herhangi bir bağlantıya sahip olmadan doğrudan IV. David'e bağlı kalmışlardır (Lordkipanidze, Georgia..., 89). Ayrıca, 1118 yılından itibaren gelmeye başlayan bu Kıpçak grupları, IV. David ve Gürcistan Krallığı ordularının sadece Selçuklulara karşı savaşında değil, feodal beylerle mücadelelerinde de gerekli desteği sağlamışlardır

---

Muskhelishvili Gürcü feodalizmini 4. yüzyıla kadar götürür ve yüzyıllar arası bazı sınıflandırmalar yapar. Bu sınıflandırmaya göre 10. yüzyılı feodalizmin temelini atıldığı yüzyıl değil, aksine gelişmiş feodal ilişkilerin ilk dönemi olarak tasnifler (Muskhelishvili, 163).

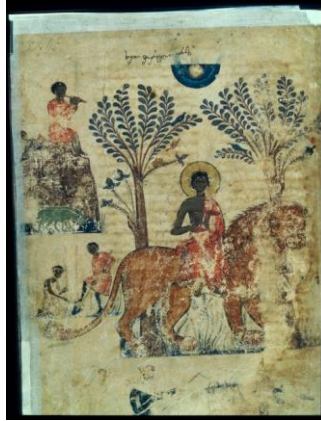
(Kıldıroğlu, 228). IV. David ve III. Giorgi dönemlerinde yükselişte olan Gürcü feodalizmi Tamara döneminde meyvelerini vermeye başlamıştır. İlgili yerde de bahsedildiği üzere feodal Gürcistan, 12. yüzyılın sonlarında ve 13. yüzyılın başlarında askerî, siyasî, ekonomik ve kültürel gücünün zirvesine ulaşmıştır (Lordkipanidze, Essay on..., 168).

Batı Avrupa'daki feodalizm ile Gürcü feodalizmi arasında benzerliklerin çoğuna ek olarak aralarında temel bir fark vardır. Batı Avrupa'da feodal bey koruyucu olarak topraklarının en yüksek valisi olup, vergi toplama hakkı bulunurdu. Hem ceza hukuku hem de medeni hukuk ve mahkemelerden sorumlu olan feodal beyin kararı son karar olarak görülür ve geri alınamazdı (Cavakhishvili, 71). Gürcü feodalizminin Avrupa feodalizminden farklı özelliği ise savaş esirleri ve köleler dışında diğer bireylerin feodal beyin yani patronun mülkiyeti altında olmamaları, hatta bu anlamda özgür olmalarıdır. Kartli/Gürcü Krallığı'nda "akraba" olmak ve birinin "oğlu" veya "kan akrabası" olmak kişinin sosyal özgürlüğünü garanti etmekteydi. İlerleyen yüzyıllarda ise feodalizm şekil değiştirmeye başlamıştır. Örneğin, 11. yüzyılda toprak işleyen özgür köylü çok daha fazlayken 12. ve 13. yüzyıllarda serfliğin getirilmesiyle çoğu insan özgürlüğünü yitirerek köleleşmeye başlamıştır (Jokhadze, 132). Tüm bunların dışında, Gürcistan'da Roma hukukunun entelektüel ve hukuki etkileri tamamen bulunmadığından, Gürcü feodalizmi hiçbir zaman bir teorik çerçeve geliştirememiştir. Sonuç olarak, Fransız toplumunun aksine Gürcü toplumu din adamları, savaşanlar ve çalışanlar olarak üç bölüme kesin bir şekilde ayrılmamıştır (Sunny, 43).

Orta Çağ Gürcü Feodal Sisteminde Sosyal Yaşam

Feodalizmin temel özelliklerinden biri tarım tekniklerinin durağanlığıdır. Bu dönemde tarım aletleri büyük bir değişikliğe uğramamış, ancak geç feodalizm döneminin başlangıcında Gürcülerin başlıca tarım aleti olan *erkvani* önemli ölçüde geliştirilerek büyük Gürcü sabanı *gutani* ortaya çıkmıştır. Köylüler *gutani* ile toprağı *erkvaniden* daha derin sürebilmiş ve bu saban aracılığıyla köylünün nispeten sert toprakları işlemesi sağlanmıştır. Görünüşe göre, *gutani* Gürcistan'da 19. yüzyılın ortalarına kadar

kullanılmış ve hatta feodal dönemde ortaya çıkan bu tarım aleti Gürcülerin komşuları Ermeniler, Osetler, Çeçenler, İnguşlar arasında da yayılmıştır. Bunun dışında feodal dönemde tarımsal alanda farklı gelişmeler de yaşanmıştır. Ormanlarda ve bozkırlarda yabancı arıların bolluğu nedeniyle, arıcılık eski bir meslekti ve feodal Gürcistan'da yaygındı. Balmumu üzerindeki çeşitli vergilendirmeler de bu mesleğin yaygınlığının bir göstergesidir. İpek böcekçiliği o dönemde feodal Gürcistan ekonomisinde yaygın bir geçim kaynağı olmuştur. Birçok bölgede ipek böceği yetiştirilmiştir. Bunun dışında, köylüler keten ve yün iplik eğirmekle uğraşmışlar, hatta kadınlar bu ipliklerden kaba kumaşlar dokumuşlardır (Lordkipanidze, 28, 31). Anlaşılabacağı üzere feodal Gürcistan'da tarımsal alanda çok yönlü bir çalışma ortamı var olmuştur.

12-13. yüzyılda Gürcistan'daki tarım faaliyetlerini gösteren bir minyatür (Dundua ve Phipia: 32).

Gürcü feodalizminde Avrupa feodalizminde olduğu gibi kalenin işlevi önemlidir. Daha önceleri savunma işlevi gören kaleler, feodal düzenle birlikte sosyal bir statüye evrilmiştir. Kaleler, kendisine vasal durumda olanları yönetmek için kademlilerin ana aracı haline gelmiştir. Yani kalede oturan feodal bey bölgenin sahibi, efendisi olarak görülmüştür. Kaheti bölgesindeki feodal yapılanmadan örnekle, Gürcü feodal sisteminde de kalelerin siyâsî gücün, idarî

gücün, asaletin ve zaferin birer işareti olduğunu söylemek mümkündür (Chikobava, 74).

Orta Çağ'daki Gürcü feodal yapısı genellikle soylular üzerinden yürümüştür. Sosyal piramidin tepesinde kral (*mepe*) ve ardından oğulları vardır (Mikaberidze, 157). Kral otokratik yetkilere sahip olarak devletin başında yer almıştır. Kralın bu yetkileri nasıl, nerede, ne zaman ve ne ölçüde kullandığı tamamen onun kişisel niteliklerine bağlı olmuştur (Lordkipanidze, Georgia..., 160). Sosyal bölünmedeki ikinci katman, belirgin unvanlara sahip olan, vali veya vezir olarak hizmet veren ve büyük toprak mülklerine ve serflere sahip olan büyük soylulara (*didebuli*) ait olmuştur. Didebulilerin genellikle kaleleri, kendi birlikleri ve kendi vergi sistemleri vardır. Didebuliler, kale ve manastırlara sahip olanlar ve bu tür mülklere sahip olmayanlar olarak alt gruplara ayrılmıştır. Üçüncü ve son katman ise miras yoluyla bir mülke sahip olan daha küçük derecedeki soylulardan (*aznaurni mtsireni*) oluşmuştur (Mikaberidze, 157). Bu sınıftakiler kral, prens ve kiliseye bağlı olanlar olarak üç farklı gruba ayrılmıştır (Bilge, 491). Aznavurların çoğu asalet statülerini devralmış, ancak birkaçı krala adanmış hizmet yoluyla asalet kazanabilmiştir. Bu süreç de kısa bir zaman içerisinde büyük asiller ile imtiyazlar ve mülkler için mücadele eden yeni yetkilendirilmiş eşraf arasında rekabete yol açmıştır. Bunun sonucunda da Orta Çağ'ın sonlarında, büyük soylular ve küçük soylular arasındaki ilişki, *tavadinin* devlet daireleri üzerinde tekel sahibi olduğu ve küçük soyluların itaatkâr hale geldiği ve onların *qma* ya da köleleri olarak kabul edildiği özel bir *patronqmoba* sistemine dönüşmüştür (Mikaberidze, 157).

Soylular taştan yapılmış iki üç katlı ev ve savaş kulesinden oluşan malikânelerde yaşarken, toprak sahibi köylülerin konutları çitle çevrili ahşap bir iki katlı evler olmuştur. Bunlar dışında ev yapması yasak olan bir sınıf daha vardır ki, onlar da evlerinin yarısı toprak altında olan yaşam alanlarında yaşamaya çalışmışlardır (Bilge, 491).

Orta Çağ Gürcü Feodal Aileleri ve Faaliyetleri

Kafkasya genelinde olduğu gibi Gürcistan'da da aile mefhumu oldukça önem taşımaktadır. Gürcü tarih yazıcılığında Orta Çağ'da

adından sıklıkla söz ettiren ve belli eyalet ya da daha doğru ifadeyle bölgelerin yöneticisi olan ailelere birçok araştırmacı gibi “feodal aile” tanımlaması yapmak doğru olacaktır. Zira bu ailelerin üyeleri dönemin siyasî ve sosyal konularında ağırlıklarını koyan ve siyasete yön veren yetkili kişiler olmuşlardır. Orta Çağ Gürcistan Krallığı’nın belli başlı feodal ailelerinden Bagvaşi 11. yüzyılda yükselişten, III. Giorgi dönemine, yani 12. yüzyıla gelindiğinde Orbeliani ailesinin etkinliği görülmektedir. Güney Gürcistan’da aynı dönemde Cakeli (Jakeli) ailesinin varlığından mutlaka bahsetmek gerekir. Özellikle 12. yüzyıl sonu 13. yüzyıl başından itibaren, yani Kraliçe Tamara’ya denk gelen dönemde ise Mhargrdzeli ailesinin yükselişini görmekteyiz. Makale konusunun dışına çıkmamak adına çok ayrıntıya inmeden bahsedilecek bu aileler Orta Çağ Gürcü Krallığı’nın sadece iç politikasında değil dış politikasında da zaman zaman etkin güç olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Özellikle belirtmek gerekir ki, Gürcü Krallığı’nda gerçekleşen taht değişimleri sırasında aşağıda bahsedilecek feodal beyler başta olmak üzere makale kapsamına alınmayan feodal güçler de merkezî otoritedeki iktidar boşluğundan yararlanarak zaman zaman ayaklanmışlardır. Hemen her kral değişiminin akabinde görülen bu durum Gürcü tarihinin kronik özelliklerinden biri hâline gelmiştir. Burada kısaca örnek vermek gerekirse, IV. David’in 1125 yılında ölmesinden sonra tahta çıkan oğlu Demetre döneminde de, Tamara’nın tahta çıktığı dönemde de feodal beyler ayaklanma başlatmışlardır. Çalışmamızın kapsamı içerisinde yer alan 9-13. yüzyıllar arasında feodal beylerin çıkarmış oldukları bu isyanlar krallığı uğraştırmış ve birçok açıdan yıpratmış olsa da başarıya ulaşan bir isyanın olduğunu söylemek mümkün değildir.

11. yüzyılda kendisinden oldukça bahsettiren Bagvaşi ailesinden Liparit Bagvaşi (IV. Liparit)⁶ Kldekari bölgesinde eristav-eristav olarak görev yapan tanınmış bir ailenin temsilcisi olup bu dönemin en güçlü kişilerinden biridir (Tavadze, 29, 43). Tarih sahnesine 9. yüzyılda çıkan ve Gürcistan tarihinde özel bir yere sahip olan Bagvaşi ailesi Birleşik Abhaz-Gürcü Krallığı’nın

---

⁶ IV. Liparit’in Orbelianiler ile bağlantısı olduğu hakkında çeşitli görüşler mevcuttur. Bkz. Brosset, Gürcistan Tarihi..., 347, Kaffenberger, 10.

kurulmasında rol oynamıştır (Narimanishvili, 272). 11. yüzyılda, Liparitler güçlerinin zirvesine ulaşmışlar ve bir yüzyıl boyunca Bagrat Krallığı'nın büyüyen gücüne karşı feodal yapının liderleri olarak kalabilmeyi başarmışlardır (Toumanoff, 180). 1060'lı yıllarda Sultan Alp Arslan'ın Selçuklu orduları Gürcistan'a akınlar düzenlemeye başlayınca kadar krallığın iç ve dış politikasındaki en önemli konu Liparit ve onun Bizans İmparatorluğu ile ilişkileri olmuştur (Ercan, XI. Yüzyıl'da..., 2020). Bu feodal bey bahsi geçen dönemde IV. Bagrat (1027-1072) yönetimindeki Gürcü Krallığı'nı oldukça uğraştırmıştır. Liparit Bagvaşi, Gürcü Krallığı'nda söz sahibi olmak istemiş, IV. Bagrat ile başta iyi giden ilişkilerinin bozulması üzerine de IV. Bagrat'a karşı Bizans ile müttefik olmuştur. Bizans İmparatorluğu içerisinde önemli konumlara gelmiş, hatta imparator tarafından kendisine yüksek bir askerî unvan olan "protostrator" unvanı verilmiştir (Tavadze, 43). Bizans ordusu saflarında defalarca Gürcü Krallığı'na karşı savaşmış, Selçuklularla 1048 yılında yapılan Pasinler/Hasankale savaşında Tuğrul Bey'e esir düşmüştür.⁷ Liparit Bagvaşi'nin 11. yüzyıl Bizans-Gürcü ve Selçuklu ilişkilerinde kilit isim olmayı başardığı görülmektedir. Liparit Bagvaşi'nin soyundan gelenler de daha sonra farklı krallıklarda birkaç ailenin vasalı olmuşlardır (Chikobava, 175).

Kökenleri çok daha eskiye dayanan, ancak 1170-1190 yılları arasında adından çokça söz ettiren Toreli ailesinden Gamrekeli de bu dönemin feodal beylerinden biridir. Gamrekeli Toreli, Ahılkelek ve Tori eristavi olarak görev yapmıştır. Özellikle Kraliçe Tamara döneminde güçlenen Gamrekeli Toreli, Tamara'nın tahta çıkışının akabinde meydana gelen karışık ortamı lehine çevirerek Gürcü yönetiminde önemli kademelere gelmiş, daha sonra Sargis Mhargdzeli'nin vefatıyla Tamara tarafından *amirsapalar* rütbesine yükseltilmiştir (Kartlis Tskhovreba, 242; Brosset, Gürcistan Tarihi..., 365).

1177 yılına gelindiğinde Gürcistan'ın güçlü feodal ailelerinden biri olan ve Ermeni kökenli oldukları bilinen Orbeliani ailesinin faaliyetleri ve özellikle isyan hareketleri görülmeye başlamıştır. Kral III. Giorgi'nin (1156-1184) yeğeni Demetre/Dimitri tahtı ele

---

⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Ercan, The Byzantine... ve Ercan, XI. Yüzyıl Gürcistan...

geçirmek üzere giriştiği isyan hareketinde Samtshe, Heret ve Kahet bölgelerinden grupların ve Orbelianilerin desteğini almıştır. III. Giorgi Tiflis üzerinden Demetre ve ordularına saldırdığında, müttefikleri Orbeliani ve Sargis Mhargrdzeli Demetre'yi terk etmişlerdir (Brosset, Gürcistan Tarihi..., 354- 355; Step'annos Orbelean's..., 198). Her ne kadar Anonim Gürcü Kroniği'nde bu isyanın Kıpçakların yardımıyla bastırıldığı yazmasa da III. Giorgi döneminde Gürcü Krallığı bünyesine dâhil edilen Kıpçak nüfusunun ve özellikle Kıpçak Kubasar'ın yardımıyla bu isyanın bastırıldığını da belirtmek gerekmektedir (Step'annos Orbelean's..., 199).

Gürcü Krallığı'nın gücünün zirvesinde olduğu Kraliçe Tamara döneminde Mhargrdzeli ailesi ön plana çıkmıştır. Daha III. Giorgi döneminde babaları Sargis Mhargrdzeli ile birlikte adından söz ettiren Mhargrdzeli ailesi, Tamara döneminde Ivane ve Zakaria kardeşlerin askerî başarılarıyla birlikte hızla yükselişe geçmiştir. Tamara tarafından Ivane Mhargrdzeli'ye Selçukluların ve diğer komşu ülkelerin kullandığı "atabeg" unvanı verilmiş, böylece Ivane Mhargrdzeli hem askerî hem de siyasî anlamda Tamara ile birlikte adından sıklıkla söz ettiren bir isim olmuştur (Kartlis Tskhovreba, 275-324). Gürcü Krallığı'na hizmetleri olan bu aileden Zakaria Mhargrdzeli, Gamrekeli Toreli'den sonra amirsapalar rütbesini alarak bu görevi devam ettiren kişi olmuştur (Rayfield, 110).

Yine özellikle 12-13. yüzyıllarda kendilerinden çokça söz ettiren, ancak kökenleri 9-10. yüzyıla kadar dayanan Cakeli/Jakeli ailesi Güney Gürcistan'ın önemli feodal ailelerinden bir diğeridir. Cakeli ismi Kura nehrinin bir kolu olan ve Posof civarında bulunan Cak suyundan ileri geldiği için bu köklü ailenin faaliyet alanları içerisinde bugün Türkiye sınırlarında bulunan Ardahan ve civarı da bulunmaktadır. Cakeli unvanı ilk olarak Tuharis'i'nin eristavı I. Beşken ve Kuvel'in eristavı, Beşken'in oğlu olduğu düşünülen Murvan'ın isimlerinde görülmektedir. 11-12. yüzyıllarda, krala karşı düzenlenen feodal isyanların bazılarında Cakelilerin de yer aldığı görülecektir. 1050'li yıllarda Beşken Cakeli, yukarıda ismini zikrettiğimiz IV. Bagrat'a karşı savaşı Liparit Bagvaşi'nin yanında yer almıştır (Şoşiaşvili, 546). 11. yüzyılda Cakeli ailesinden Murvan Cakeli o dönemde Gürcistan Krallığı topraklarına dâhil olan Ardahan'ın eristavlığını üstlenmiştir (Muskhelishvili, 639). 13.

yüzyıla gelindiğinde ise, Gürcistan'a gerçekleşen Moğol istilâlarından sonra Cakeli ailesi Güneybatı Gürcistan'ın tamamına, yani o zamanki Samtshe-Saatabago Atabegliği'ne⁸ hükmetmiştir. II. Sargis Cakeli (1306-1334) V. Giorgi tarafından mezkûr bölgeye ilk atabeg olarak atanmış ve Samtshe Atabegliği 13-14. yüzyıllar arasında güçlü bir siyasî teşekkül olarak varlığını sürdürmüştür. Cakeli ailesinin ikametgâhi ise başlangıçta Cak Kalesi iken ilerleyen zamanlarda Ahıska olmuştur (Lekveishvili, 21). Samtshe Atabegi II. Sargis'in 1334 yılında ölümünün ardından Samtshe Atabegi Sargis'in oğlu Kvarkvare'ye, Kral V. Giorgi tarafından atabeg unvanı ihdas edilmiştir. Ardından Ardahan dâhil İspir, Ardanuç, Kalmaki ve bugün Gürcistan sınırları içerisinde dâhil olan Klarceti ile Samtshe Bölgesi'ne Atabeg Kvarkvare'nin akrabaları olan eristavların yerleşmesi sağlanmış ve bu bölgeler de merkeze bağlamıştır (Brosset, Histoire de la..., 647-648; Ercan, Orta Çağ'da..., 181, 189).

Gürcistan'da 13. yüzyılın ilk yarısı başlayan Moğol egemenliği 14. yüzyılın ikinci yarısına kadar Gürcü Krallığı üzerinde etkili olmuş ve feodal sistem bu süre zarfında duraklamıştır. Fakat Moğol egemenliğinin bitmesinin akabinde 15. yüzyıl itibariyle feodal yapı tekrardan kurulmuş ve birkaç yüzyıl daha devam etmiştir.

Orta Çağ Gürcü Feodal Yapısındaki Bazı Terimler

Metin içerisinde de sıklıkla geçen ve Orta Çağ Gürcistan'ında çoğunlukla karşılaşılan, feodal yapıyı temsil eden bazı kelimelerin açıklamalarını bu başlık altında ayrıntılarıyla izâh etmek yerinde olacaktır.

Mepe: Gürcü feodal hiyerarşisinin zirvesinde *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) olarak kral bulunmaktadır. Mepe Gürcüce "kral" anlamına gelmektedir (Taumonoff, 217-218). Kraliçe ise "Dedopali" terimiyle anılmaktadır. Gürcü tarih

---

⁸ 1268 senesinde kurulan bu atabeglik Gürcü tarih yazıcılığında prenslik olarak adlandırılmakla birlikte Samtshe-Saatabago Atabeg/Atabegler Yurdu anlamına gelmektedir (Kırzioğlu, 12). Yunus Zeyrek de M. Fahrettin Kırzioğlu gibi, Atabegliğin 1267 senesinde Hristiyan Kıpçaklar tarafından kurulduğunu iddia etmektedir (Zeyrek, 9). Aynı şekilde Kıldıroğlu da Kıpçaklar'ın böyle bir siyasî yapı kurduklarını ifade etmiştir (Kıldıroğlu, 228).

yazıcılığında yapmış olduğu icraatlar nedeniyle kadın hükümdarlar arasında sadece Tamara “kral” ya da “krallar kralı” olarak anılmaktadır. Bununla birlikte Gürcü tarih yazıcılığı dışındaki bilimsel literatürde kendisiyle alakalı “kraliçe” ve “kraliçeler kraliçesi” ifadelerine rastlayabilmek mümkündür.

Didebuli: Ağırlıklı olarak 11. ve 12. yüzyılda Gürcistan Krallığı'nın asil ve soylu feodal aristokratları için kullanılan bir terimdir (Lordkipanidze, Georgia..., 178). Didebuliler *eristavi*, *mtavari* ve *tavadi* olarak tanımlanan yüksek soyluları içermektedir (Bilge, 491).

Patroni: Lord, efendi anlamına gelen bu kelime Gürcü feodalizmini oluşturan “patronqma” kelimesini türetmiştir (Suny, 340).

Batoni: Benzer anlama gelen *patroni* kelimesinden türeyen Batoni daha geç dönem feodalizmi için kullanılan bir kavram olup lord (efendi) anlamına gelmektedir. Bazı Gürcü kaynaklarında Kaheti'nin ilk kralları da bu unvanı kullanmışlardır (Toumanoff, 216).

Mtavari: 11 ile 14. yüzyıllar arasında, *mtavari* ve *tavadi* unvanları *eristavi* ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Bu terim bir nevi “dük” anlamına gelmektedir (Suny, 42-43, 340; Allen, 239).

Tavadi: Etimolojik olarak *tavadi*, Gürcüce “baş” anlamına gelen *tavi*'den türetilmiştir (Allen, 246-247, Ercan, The Byzantine..., 340). Başlangıçta soylu ailelerin reisleri yani didebulilerin reisleri için kullanılan bir kelimeyken daha sonra asil olan ayrı bir sınıfa tanımlamak amacıyla kullanılmaya başlanmıştır (Mikaberidze, 698). Ancak bazen Gürcü metinlerinde *tavadi* ile birlikte *mtavari* ve *eristavi* unvanlarının eş anlamlı kullanıldığı görülecektir. Aslında bunların hepsi ilgili yerlerde de bahsedildiği üzere üst soylu aileler için kullanılan terimlerdir (Kartlis Tskhovreba, 209).

Satavido: Tavadilerin özel mülkü anlamına gelmektedir (Suny, 341).

Aznavor/Aznauri: Gürcü tarih yazıcılığında sıklıkla karşılaşılan bu terim başlangıçta özellikle 5-12. yüzyıllar arasında tüm soylular için kullanılırken daha sonraki dönemlerde küçük toprak sahipleri ve savaşçıları tanımlamak amacıyla yani küçük soyluları ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. Aznavur kelimesinin kendisi Gürcüce

değildir, ancak kelimenin kökeni hala tartışılmaktadır; bazı dil bilimciler bu kelimeyi Farsça azat (özgür olan) terimine bağlamışlardır (Mikaberidze, 156, Lordkipanidze, Georgia..., 178).

Erismtavari: Erismtavari kelimesi iki farklı sözcüğün bir araya gelmesiyle oluşan bir kelimedir. "Eris" - "halkın" demek iken "mtavari" ise baş, şef, önder anlamına gelmektedir. Yani erismtavari "halkın başı/halkın önderi" anlamına gelmektedir. Avrupa feodalizminde düke karşılık gelmektedir. Dük Avrupa feodalizminde bir soyluluk kavramı olarak tanımlanabileceğine göre, erismtavari de Gürcü feodalizmi açısından bir soyluluk kavramıdır demek tarihsel sürece bakıldığında çok da yanlış olmayacaktır. Zaten bu unvan, Gürcü tarih yazıcılığında erismtavari didebuli olarak anılan yüksek soylu sınıfa mensup bireylere verilen bir unvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Erismtavari kelimesinden türeyen "Eristavtamtavari" ise "eristavların başı" anlamına gelir ki, "eristavlar" arasında ilk sıradadır (Chkhartishvili, 38).

Eristavi: Bu terim Orta Çağ Gürcü kaynaklarında en çok kullanılan kelimelerden biri olup, bölgenin valisi anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca dük anlamına da gelmektedir. Eristavlar, kendilerine ait olan idarî birimlere sahip kişilerdir. Bu bölgelerde de hem askerî hem sivil otorite sahibi kişilerdir. Yani o bölgenin ordu komutanlığını da üstlenen iktidar sahibi kişileri olarak bilinmektedirler. Eristavt-eristavi ise yine sıklıkla karşılaşılan bir terim olmakla birlikte daha büyük bölgenin valisi olanlara verilen feodal Gürcü Krallığı'na ait bir terimdir (Lordkipanidze, Georgia..., 178; Narkvevebi, 2). Orta Çağ Gürcistanı'nda eristavilerin, kimi zaman merkezî otoritedeki boşluktan yararlanarak topraklarını büyüttüğüne dair örnekler de sıklıkla rastlanmaktadır.

Atabeg/ Atabagi: Selçuklu devlet teşkilatında melik hocası olan atabeg, Selçuklulardan Gürcülere geçmiş bir terimdir. Terim Selçuklulardan alınmış olsa da Gürcistan Krallığı'ndaki işleyişi bakımından feodal bir görünüm arz etmektedir. Gürcü Krallığı'nda bu terim ağırlıklı olarak kralın danışmanı olarak kullanılmıştır (Lordkipanidze, Georgia..., 178). Gürcü Krallığı'nda ilk atabeg unvanına sahip olan kişi Kart'lis Tskhovreba'ya göre loane Ahaltzihel'dir. Gürcülerin altın çağı olarak kabul gören Kraliçe Tamara (1184-1203) dönemine denk gelen süreçte Türklerin yoğun

olarak yaşadığı bölge olan Kars'ın Gürcüler tarafından ele geçirilmesinden sonra Tamara şehrin muhafazasını Ioane'ye vermiş ve kendisini atabeg, Gürcü tarih yazıcılığındaki kullanımıyla emirler emiri olarak ilân etmiştir (Brosset, Gürcistan Tarihi..., 404). Bu terim 13. yüzyıl itibarıyla Gürcü Krallığı içerisinde kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bundan daha ziyade köklü ve soylu bir aile olan Mhargrdzeli ailesinden Ivane Mhargrdzeli'ye verilen "atabeg" unvanı daha çok bilinmektedir. Hatta birçok kaynakta da kendisi Gürcü Krallığı'nın ilk atabeg unvanına sahip kişisi olarak tanıtılmaktadır. Ivane Mhargrdzeli bu unvanı kardeşi Zakaria Mhargrdzeli öldükten sonra Tamara'nın kendisine sorması üzerine Tamara'dan talep ederek elde etmiştir. Bu unvanı 1207-1227 yılları arasında kullanmış, daha sonra Mhargrdzeli ailesinden veraset yoluyla atabeglik kurumu devam etmiştir. Örneğin, Ivane'nin oğlu Avag babasının ölümünden sonra atabeg ve bunun dışında mtavari unvanını almıştır (Müverrih Kiragos, 23; Genceli Kiragos, 57-60). Avag Mhargrdzeli de bu unvanı 1227-1259 yılları arasında taşımıştır. Bu şekilde de bir nevi feodal monarşik bir yapı ortaya çıkmıştır. Atabeg Avag'ın Moğolların Gürcistan'a gelişlerinde Moğol-Gürcü antlaşmasını yapan kişi olması da bize atabeglik kurumunun 13. yüzyıldaki gücünü göstermektedir.

Amirspasalar: Aslında Orta Çağ Gürcü askerî sistemi ile ilgili olan bu terim savaş zamanı kraliyet ordularının başkomutanı ve devlet bayrağının taşıyıcısı anlamına gelmektedir. Feodal Gürcü Krallığı'ndaki en yüksek askerî konumdaki kişi bu unvanı taşımaktadır. Bu terim 11. yüzyılda başlayan Selçuklu akınlarıyla birlikte Gürcistan'da kullanılmaya başlanmıştır. Bu kurumun, IV. David ya da III. Giorgi döneminde kurulduğu öne sürülmektedir. Amirspasalar komutasındaki askerî kuvvetler, kraliyet bölgesindeki askerî birlikte, kraliyet muhafızları, feodal beyler ve paralı askerleri içeren müfrezelerden oluşmuştur. Amirspasalar barış zamanında orduyu savaşa hazırlıklı tutup eğitimini denetlerken, savaş zamanında kral orduyu komuta etmiyorsa başkomutanlık görevleriyle ilgilenmiştir. Ayrıca, kraliyet meclislerinde kraldan sonra konuşma yetkisine sahip olduğu için Gürcü Krallığı'nda önemli bir konum olduğunu anlamaktayız. Bu terimi feodalizm ile eşleştiren durum, bu unvanın sıklıkla feodal ailelere verildiğinin

fark edilmesiyle alakalıdır. Örneğin, ilgili yerlerde bahsettiğimiz, Ivane Orbeli (Orbeliani/Orbelyan), Sargis Mhargrdzeli, Gamrekeli Toreli, Zakaria Mhargrdzeli ve Cakelilerin bu unvanı sırasıyla taşıdıkları bilinmektedir. Zira 13. yüzyılın başında bu unvan Ivane ve Zakaria kardeşler arasında bölünmüş ve onların soyundan gelenlerle devam etmiş, 1334 senesinden itibaren ise Cakelilere geçmiştir. Hatta bu dönemde söz konusu unvan *atabag-amirsapalar* olarak kullanılmıştır (Mikaberidze, 123).

Mandaturtukhutsesi: Saray muhafızlarından ve protokol işlerinden sorumlu baş nazıra verilen bir unvandır (Lordkipanidze, Georgia..., 163). Feodal Gürcü Krallığı yönetimi arasında feodal beyler de bulunmaktaydı. Mhargrdzeli ailesinin fertleri buna sadece bir örnektir.

Qma/ Kma: Qma terimi özellikle 11-12. yüzyılda kullanılmıştır (Mamulia, 25). Başlangıçta belirli bir yaşa gelene kadar belli haklardan yararlanamayan ailenin en küçük ferdi anlamına gelirken ilerleyen süreçlerde hizmetçiler sınıfı içerisinde bir statüyü ifade eden terim haline gelmiştir. Bir patronun qma'sı olmak feodal hiyerarşide bir dizi hak ve sorumluluğu da beraberinde getirmiştir. Ancak hiyerarşide yükseliş de mümkün olmuştur. Örneğin, bir qma önce askerlik hizmeti ve arazinin kullanımı karşılığında kendi payını ve ücretini arazinin geçici kiracısı olmak kaydıyla almış ve daha sonra arazinin sonsuza kadar sahibi olmuş, yani toprak sahibi olabilmiştir (Jokhadze, 133). Zaman zaman ise "qma" vasal'a da denk gelen bir feodal terim olarak karşımıza çıkmaktadır (Lordkipanidze, Georgia..., 178).

Gleghi: Köylüleri ifade etmek için kullanılan bir kelimedir (Lordkipanidze, Georgia..., 16, 178).

Azati: Efendisi tarafından serbest bırakılan serfler için kullanılan Gürcü feodal yapısına ait bir terimdir (Sunny, 339).

SONUÇ

Feodalizmin ortaya çıkış tarihi olan 9. yüzyıl Gürcistan'ın da Avrupa ile paralel zamanlarda bu kurumla karşılaştığı bir dönemdir. Feodal yapı Gürcü Krallığı içerisinde 10. yüzyılın sonlarında gelişmiş, 11. yüzyılda ise klasik dönemini yaşamıştır. Yani Avrupa dünyasında feodalizm 9. ve 10. yüzyıllarda bir sosyal olgu

halindeyken, Gürcü Krallığı'nda 10-13. yüzyıllar içerisinde zirve noktasına ulaşmıştır. Özellikle mezkûr yüzyıllar Gürcü halkının tarihinde önemli bir dönemi kapsamaktadır.

Gürcü feodalizmi Orta Çağ toplumuna özgü bir hiyerarşiye dayanmıştır. Feodal sistemde tüm sosyal yapı lord-vasal ilişkisi üzerinden ilerlemektedir. Yani özgür insan yoktur, herkes bir şekilde birbiri ile ilişki içerisinde. İşte buradan hareketle metin genelinden anlaşılacağı üzere Avrupa ve Gürcü feodalizminde ortak noktalar mevcut olduğu gibi birbirinden farklı özellikleri olduğu da görülecektir. Feodal beyler ve köylü sınıfı ya da lordlar ve vasallar Avrupa feodalizminde de Gürcü feodalizminde de kendisini gösterirken, Gürcü feodalizminin Avrupa feodalizmi kadar düzenli ve organize olmadığı da kendisini fark ettirmektedir. Bunun dışında Gürcü feodalizmi birçok alanda soyut kaldığı için bu sistemi somut bir zemine oturtmak da zorlaşmaktadır. Ancak buna bir devlet ve yönetim sistemi demek yanlış olmayacaktır.

Çalışma boyunca fark edildiği kadarıyla, Gürcü feodal düzeninde merkezî otorite mevcuttur. Feodal beyler, genellikle krala bağlı olarak hareket etmişler ve kraliyette önemli mevkilere kral vesilesiyle ulaşmışlardır. Fakat buna rağmen kraliyet tahtını kapmak için çeşitli mücadele ve isyan hareketlerine de girişmişlerdir. Çalışma esnasında, Orta Çağ feodal Gürcü Krallığı'nın yönetiminde söz sahibi olan başlıca aileler genel hatlarıyla anlatılmıştır. Burada not etmek gerekir ki; özellikle bu feodal aileler zaman zaman Gürcü merkezî otoritesine yani krallığa karşı çeşitli faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bahsettiklerimiz içerisinde sadece Mhargrdzeli ailesinin krallık ile yakın ilişkileri olduğunu ve diğer feodal ailelerden bu yönüyle ayrıldığını söylemekte de fayda vardır.

Kaynakça

Albertoni, Giuseppe. "Feodalizm", *Ortaçağ Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar*. ed. Umberto Eco, çev. Leyla Tonguç Basmacı, Alfa Tarih. 2014. 211-216.

Allen, W.E.D. *A History of the Georgian People from the Beginning Down to the Russian Conquest in the Nineteenth Century*, Routledge, 1971.

Aydoğdu, Murat. "Ortaçağ Feodal Mülkiyet Anlayışı ve Osmanlı Hukukundaki Osmanlı Toprak Sisteminin Türk Hukukundaki Tarımsal

- İşletmelerin Mirasçılara Özgülenmesine Etkileri". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17.2 (2015): 1-26.
- Bilge, Sadık Müfit. "Gürcüler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ek-1. (2020): 490-493.
- Boissonnade, P. *Life and Work in Medieval Europe*, Routledge, 2003.
- Brosset, Marie. *Histoire de la Géorgie*, Imprimerie de L'académie Impériale des Sciences, 1849.
- Brosset, Marie. *Gürcistan Tarihi, (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*. çev: Hrand D. Andreasyan. Not./Yay: Erdoğan Merçil, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Cavakhishvili, Ivane. *Kartuli Samartlis Istoria*, Vol: 2. Tplisis Universitetis Gamotsema, 1928.
- Chikobava, Akaki. *Ganvitarebuli Feodalizmis Genezisi Sakartveloshi da Mastan Dakavshirebuli Istoriul-Geograpiuli Aspektebi*. Ivane Cavakhishvili Saxelmtsipo Universiteti Ph.D. Dsertatsia, 2019.
- Chkhartishvili, Mariam. "Two Verbal Portraits of Erismtavari Stephanos I Discussing Principles and Practices of History writing in Medieval Georgia", *Temporis Acti Studia in Memoriam*. Vol. II, curavit I. A. Biliarsky, Ius, Imperium, Potestas Litterae Ars et Archaeologia. (2018): 37-68.
- Dundua, Teo ve Phiphia, Natia. *Feudal Georgia Revisited Selected Epitomae*, Tbilisi, 2007.
- Ercan, Ayşe Beyza. "The Byzantine Empire in the Kingdom of Georgia's Foreign Policy in the 11th Century", *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6.11 (2020): 331-344.
- Ercan, Ayşe Beyza. "XI. Yüzyıl Gürcistan Kralları ve Gürcistan'ın Siyasi Durumuna Genel Bir Bakış", *Avrasya University Faculty of Economics and Administrative Sciences International Online Conference on Social Sciences Researches Proceedings Book*, 2020. 250-265.
- Ercan, Ayşe Beyza. "Orta Çağ'da Ardahan". *Ardahan Değerlemeleri 3 Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar*, Ed. İhsan Kurtbaşı, Nobel Akademik Yayıncılık, 2021. 169-196.
- Forsyth, James, *Kafkasya*, çev. Timuçin Binder, Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Gamakharia, Jemal ve Akhaladze, Lia. *Problems of History, Politics and Culture of Abkhazia, Georgia*, Levan Titmeria, Tbilisi, 2016.
- Genceli Kiragos. *Moğol İstilası 1220-1265*. Terc. Mahmut Kemal Bey, Günümüz Türkçesi'ne Not: Fuat Hacısalihoglu, İlhan Aslan, Post Yayın Dağıtım, 2018.

- Gujejiani, Rozeta. "Historical- Ethnographical Survey of Dali Svaneti/ Kodori Gorge/Zemo (upper) Abkhazia": https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=9a93a8fa-c31b-f8de-82f4-b0442b45cacb&groupId=252038, 28 Şubat 2022.
- İlk Çağlardan Günümüze Abhazya Tarihi*, ed. Lakoba S., Varonov, Y. Sagaria B. vd. Çev. Uğur Yağanoğlu, Csa Global Publishing, İstanbul, 2014.
- Jokhadze, Avtandil. "Nobleman Became Enthroned". *Kadmosi* 9 (2017): 132-155.
- Kaffenberger, Thomas. "Church of the Holy Cross in Manglisi", *Tao-Klarjeti: History and Heritage of Movable and Immovable Monuments, Chubinashvili Centre*. (2020): 7-19.
- Kartlis Tskhovreba A History of Georgia*. Foreword by Roin Met'reveli, Artanuji Publishing, 2014.
- Kıldıroğlu, Mehmet. "XII. Yüzyıldan Osmanlı Hâkimiyetine Kadar Gürcistan Kıpçakları", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 41. (2020): 228-245.
- Kırzioğlu, Fahrettin. "Ahıska-Ardahan-Artvin ve Oltu'da Hristiyan Atabekler Hükûmeti-I (1268-1578)". *Bizim Ahıska Dergisi*, 4.10. (2011): 12-17.
- Lang, David Marshall. *The Georgians*, Thames and Hudson, 1966.
- Lekveishvili, S. "Numizmatika da Bonistika". *Batumi Khariton Akhvledianis Sakhelobis Acaris Muzeumi Muzemis Matsne* 8 (2016): 16-29.
- Lordkipanidze, Mariam. *Georgia in the 11th-12th Centuries*, Ganetleba Publishers, 1987.
- Lordkipanidze, Mariam. *Essays on Georgian History*, Metsniereba, 1994.
- Mamulia, Guram. *Patronqmob*. Gamomtsemloba Metsniereba, 1987.
- Mikaberidze, Alexander. *Historical Dictionary of Georgia*, The Scarecrow Press, 2007.
- Muskhelishvili, Davit. *Fodalizmis Khanis Saqartvelos Istoriis Periodiizatsiisatvis (IV-X saukuneebshi)*, Sakartvelos Metsnierebata Erovnuhi Akademiis Matsne, Istoriis, Arkeologiis, Etnografiisa Khelovnebis Istoriis Seria No: 2, 1980.
- Muskhelishvili, Davit. "Kvelistskhe". *Kartuli Sabcota Entsiklopedia*. 10 (1986): 639.
- Müverrih Kiragos, *Ermeni Müverrihlerine Göre Moğollar*, çev. Gürsoy Solmaz, Elips Kitap, 2009.

- Narimanishvili, Goderdzi. "Bagwashi House in Trialeti", *Bagwashi - Collection of Scholarly Articles*, Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscript, Tbilisi. (2021): 272.
- Pirenne, Henri. *Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Çev. Uğur Kocabaşoğlu, İletişim Yayıncılık, 2013.
- Rayfield, Donald. *Edge of Empires: A History of Georgia*, Reaktion Books, 2012.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, İmge Kitabevi, 2009.
- Saqartvelos Istoriis Narkvevebi Tomi III Chamokalibebuli Feodalizm Xana Saqartvelo XI - XV Saukuneebshi*, ed: Zurab Ankebadze, Viktor Gucua, Sabcota Saqartvelo, 1979.
- Silogava Valeri, Shengelia Kakha. *History of Georgia From the Ancient Times Through the "Rose Revolution"*, Caucasus University Publishing House, 2007.
- Step'annos Orbelean's History of the State Sisakan*, çev. Robert Bedrosian, New Jersey, 2012-2015.
- Suny, Ronald Grigor. *The Making of the Georgian Nation*, Indiana University Press, 1994.
- Şahin, Büşra. "Ortaçağ Yazınsal Ürünlerinde Toplumsal Cinsiyetin İzleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi*, 4.1. (2021): 1-18.
- Şoşiaşvili. N. "Jakelebi". *Kartuli Sabcota Entsiklopedia*. 11, (1987): 546.
- Tavadze, Leri. "Protostratori VIII-XII Saukuneebis Bizantiasa da Saqartvelosi", *Ivane Javaxishvilis Saxelobis Tbilis Saxelmwifo Universitetis Saqartvelos Istoriis Institutis Sromebi* 11 (2016): 19-43.
- Toumanoff, Cyrill. "The Fifteenth-Century Bagratids and the Institution of Collegial Sovereignty in Georgia". *Traditio* 7 (1951): 169-221.
- Tuite, Kevin. "Real and Imagined Feudalism in Highland Georgia". *Amirani* 7 (2002): 1-21.
- Ülgen, Pınar. "Ortaçağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış". *Mukaddime* 1 (2010): 1-17.
- Ülgen, Pınar. *Orta Çağ Avrupa'sında Kölelik*, Yeditepe Yayınevi, 2020.
- Zeyrek, Yunus. *Ahıska Bölgesi ve Ahıska Türkleri*. 2001. http://www.ahıska.org.tr/kitap_muhteviyat/ahıska%20bolgesi%20ve%20ahıska%20turkleri.pdf 16 Şubat 2022.

